

DVORSKE SLUŽBE I UREĐENJE DVORA VOJVODE RADOSLAVA PAVLOVIĆA

IVANA JURČEVIĆ*

UDK:
349.9:728.83 (497.6)
94 (497.6) „04/14“
Izvorni znanstveni članak

Sažetak

U radu su prikazani uprava i uređenje dvora vojvode Radoslava Pavlovića te titule i položaji koji su postojali na dvoru Pavlovića. Bosansko je plemstvo u velikoj mjeri oponašalo kraljevski dvor i upravu, posebice u 15. stoljeću, kada su u Bosni već bili formirani oblasni gospodari. Po uzoru na bosanske kraljeve oblasni su gospodari imali uređenu upravu, dvor i kancelariju, izdavali su povelje, privilegije, sklapali ugovore i mirove, vodili ratove, vodili međusobne pregovore kao i pregovore sa susjednim državama. I vojvoda Radoslav Pavlović „kopirao“ je uređenje dvora i funkcije koje su postojale kod bosanskih kraljeva, pa ih nalazimo i na njegovu dvoru, ali s određenim razlikama. Tako na njegovu dvoru nalazimo vojvode Radoslava Pavlovića nalazimo funkcije dvorskog kneza, protovestijara, pisara, kneza i vojvode, o kojima je u radu riječ. Njegovi savjetnici na dvoru i svjedoci njegovih povelja najčešće su bili njegovi rođaci, „bratija“, a to su članovi obitelji Obradović, Vladimirić, Mihailović, Mozolić i Borovinić. Kao jedan od najvažnijih uglednika i službenika na dvoru Radoslava Pavlovića istakao se Brailo Tezalović koji je prošao sve funkcije na njegovu dvoru – od carinika, protovestijara do dvorskog kneza. Važnu ulogu na dvoru Pavlovića imali su i predstavnici Crkve bosanske koji su se posebno isticali u službi vojvode Radoslava Pavlovića, osobito zbog njegovih čestih odnosa s Dubrovnikom.

Ključne riječi: dvor, bosanski kralj, „bratija“, dvorski knez, protovestijar, pisar, predstavnici Crkve bosanske

* Dr. sc. Ivana Jurčević,
Filozofski fakultet u Osijeku, ijakic@ffos.hr

Uvod

U radu se prikazuje uprava i uređenje dvora vojvode Radoslava Pavlovića te titule i položaji koji su postojali na dvoru Pavlovića, kao i njihovi najznačajniji službenici. Radoslav Pavlović je, poput ostalih bosanskih velikaša 15. stoljeća, u velikoj mjeri opo- našao kraljevski dvor i upravu. Tako je, poput bosanskoga kralja, imao uređenu upra- vu, dvor i kancelariju, izdavao je povelje, privilegije, sklapao ugovore i mirove, vodio ratove, vodio pregovore s ostalim bosanskim velikašima kao i sa susjednim državama. Upravo isprave bosanskih velikaša mogu dati uvid u službe na njihovim dvorovima. U ispravama su bili navedeni svjedoci, a to su bili istaknuti ljudi s područja oblasnog gospodara, knezovi, pristavi, pisari, kao i drugi dostojanstvenici i uglednici. Isprave vojvode Radoslava Pavlovića, kao i njegovih predhodnika i nasljednika, objelodanjene su u zbirkama izvora Ljube Stojanovića, *Stare srpske povelje i pisma* te u *Diplomatičkome zborniku srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku* Milka Brkovića.¹ U radu će se također nastojati uvidjeti jesu li postojale i razlike u službama bosanskog vojvode Radoslava Pavlovića i bosanskoga kralja te kako su se one očitovale.

1. Prilike u Bosni krajem 14. i u prvoj polovini 15. stoljeća i vladarska prava Pavlovića

Srednjovjekovna povijest Bosne i Huma, posebice 15. stoljeće obilježeno je mnogim specifičnostima. Može se reći kako su tada Bosna i Hum bili podijeljeni na više ma- njih državnica, uzme li se u obzir činjenicu da je za stvaranje države potrebno ostvariti tri faktora, a to su narod, teritorij i vlast. U Bosni i Humu u prvoj polovici 15. stolje- ća sva tri navedena činitelja ostvarena su kod oblasnih gospodara, kao što su bili knez Pavao Radenović, a kasnije njegovi sinovi, vojvode Petar i Radoslav Pavlović, vojvoda Sandalj Hranić, i kasnije njegov nećak Stjepan Vukčić – Kosača te vojvoda Hrvoje Vukčić. Svi su oni imali teritorij nad kojim su imali vlast. Pripadao im je na tom

¹ Ljubomir Stojanović (ur.), *Stare srpske povelje i pisma*, I/1, I/2, Srpska Kraljevska akademija, Beo- grad-Sremski Karlovci, 1929., 1934.; Milko Brković (ur.), *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku*, Crkva na kamenu, Mostar, 2011.

području i narod. Tako su u okvirima bosanske države postojale „države“, gotovo samostalne zemlje, „rusazi“, kojima je gospodarilo najmoćnije bosansko plemstvo.²

Uspostavljene granice između područja oblasnih gospodara nisu bile ni čvrste ni stalne. Mijenjale su se ovisno o odnosu snaga oblasnih gospodara, pa i samih političkih prilika u Bosni.³ Jezgra posjeda obitelji Pavlović nalazila se u srednjoj i istočnoj Bosni, od Dobruna na istoku do Vrhbosne na zapadu, od Olova na sjeveru do Prače na jugu, a gospodarili su dijelom Konavala, Trebinjem, Vrmom, Bilećom i Fatnicom.⁴ Navedeni oblasni gospodari u mnogim su primjerima oponašali samoga kralja. To se prije svega odnosi na uređenje dvora i dvorske službe, na vanjsku politiku i poslanike putem kojih su održavali veze sa zaleđem, međusobne veze, kao i sa samim kraljem.

Oponašajući kralja i iskazujući svoju moć i neovisnost, vojvoda Radoslav Pavlović pred kraj života i vladanja spominje svoj „rusag“ koji je istovjetan „rusagu bosanskom“.⁵ Radoslav Pavlović, njegovi prethodnici i nasljednici, kao najmoćniji velikaši bosanskog kraljevstva, pripadali su gospodi *rusaškoj*, malobrojnim bosanskim velikašima samostalnim na svome području i odanim bosanskome kraljevstvu kao nedjeljivoj cjelini, smatrajući svoja područja dijelom bosanskoga kraljevstva.⁶ Svoje *rusaške*

² Miloš Blagojević, „Državnost Zemlje Pavlovića“, u: *Zemlja Pavlovića: Srednji vijek i period turske vladavine*, Akademija nauka i umjetnosti Republike srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo, Naučni skupovi, knj. V., Odjeljenje društvenih nauka, knj. 7., Banja Luka – Srpsko Sarajevo, 2003., str. 114–116. U literaturi je pojašnjeno što se u srednjem vijeku podrazumijevalo terminom „država“. Vidjeti u Teodor Taranovski, *Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi*, Geca Kon, Beograd, 1931.; Aleksandar Solovjev, „Pojam države u srednjovekovnoj Srbiji“, *Godišnjica Nikole Čupića*, 42 (1933.), str. 64–92.

³ Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1964., str. 169–227; Isti, „Rusaška gospoda“, *Istorijski časopis*, 21 (1974.), str. 5–17. Isti, *Rabotnici, vojnici, duhovnici, Društva srednjovekovnog Balkana*, Equilibrium, Biblioteka dimenzije istorije, knj. I., Beograd, 1997., str. 308.

⁴ Jovan Radonić, „O knezu Pavlu Radenoviću; priložak Istoriji Bosne krajem XIV. i početkom XV. veka“, *Letopis Matice srpske*, 211 (1902.) 1, str. 43–44; Aleksa Ivić, „Radoslav Pavlović, veliki vojvoda bosanski“, *Letopis Matice srpske*, 245 (1907.) 1, str. 8; S. Ćirković, *Istorija...*, n. dj., str. 215.

⁵ M. Blagojević, n. dj., str. 136; Lj. Stojanović, n. dj., str. 637; M. Brković, n. dj., str. 160–162. Više o „rusagu bosanskom“ u: Mihailo Dinić, *Državni sabor srednjovekovne Bosne*, Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd 1955.; Pavao Anđelić, „Barones regni i državno vijeće srednjovekovne Bosne“, *Prilozi Instituta za istoriju*, XI-XII (1975./76.), str. 29–47; S. Ćirković, „Rusaška...“, n. dj. str. 308–310; S. Ćirković, *Istorija...*, n. dj. Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387 – 1463*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2006., str. 451–455, 465–466.

⁶ S. Ćirković, „Rusaška...“, n. dj., str. 308.

titule isticali su i navodili u svojim poveljama.⁷ Oni su i gospoda „rusaga“ upravo po tome što imaju svoj rusag, odnosno područje kojim gospodare.⁸ Radoslav Pavlović svoj „rusag“ spominje 1439. godine u povelji izdanoj Dubrovčanima kojom zajedno sa ženom Teodorom i sinom Ivanišem potvrđuje primitak svega novca što ga je bio uložio za kamate, onako kako se spominje „rusag bosanski“ sa značenjem države i državnog teritorija.⁹ „Rusag“ Pavlovića razlikuje se od njihove pokretne i nepokretne imovine, pa i same baštine, što se može vidjeti iz sadržaja navedene povelje. Poveljom se vojvoda Radoslav obvezuje da će zajedno s obitelji u slučaju potrebe sve platiti svojim novcem, kao i gradovima i svojim „rusagom“, svojom baštinom i palačom koju posjeduje u gradu Dubrovniku i novcem koji ima u dubrovačkoj komuni i svom imovinom koju posjeduje u dubrovačkome kotaru.¹⁰ U tome bi se slučaju moglo zaključiti kako se pod pojmom „rusag“ podrazumijeva Radoslavov teritorij.

Sličan primjer, kao i zaključak, nalazi se i u Radoslavovoj ispravi kojom vojvoda 1441. godine Dubrovčanima daje trgovačke povlastice. Da se radi o teritoriju u pojmu „rusag“, potvrđuje isječak te isprave u kojem se navodi kako dubrovački trgovci mogu slobodno hodati „po našem rusagu i po naših mistih“.¹¹ Pred kraj života vojvode Radoslava ili ubrzo nakon njegove smrti, „rusag“ Pavlovića dobiva svoj konačni izgled i postaje poznat pod nazivom „Pavlovića zemlja“.¹² Stalna prijestolnica „rusaga“ – zemlje Pavlovića, bio je Borča u kojem su bile smještene sve institucije državne vlasti.

Malo se zna o samom radu „rusaga“¹³ vojvode Radoslava, kao i tko su sve bili sudionici „stanka“.¹⁴ Po uzoru na bosanske kraljeve može se pretpostaviti kako ga je u redovitim prilikama sazivao vojvoda Radoslav, a najčešće se mogao održavati u Borču, sjedištu zemlje Pavlovića. Sudionici „stanka“ bili su mu najbliži suradnici

⁷ Primjerice vojvoda Radoslav Pavlović u svojim potvrđnicama 1437. i 1439. godine sebe naziva veliki vojvoda rusaga bosanskoga. Lj. Stojanović, n. dj., str. 634, 635, 637; M. Brković, n. dj., str. 154, 158, 160.

⁸ S. Ćirković, „Rusaška...“, n. dj., str. 308.

⁹ M. Blagojević, n. dj., str. 136–137; Lj. Stojanović, n. dj., str. 637, M. Brković, n. dj., str. 160.

¹⁰ M. Blagojević, n. dj., str. 2., 137–138; Lj. Stojanović, n. dj., str. 639, M. Brković, n. dj., str. 161.

¹¹ M. Blagojević, n. dj., str. 137–138; Lj. Stojanović, n. dj., str. 642, M. Brković, n. dj., str. 166.

¹² M. Blagojević, n. dj., str. 137.

¹³ Naziv rusag označavao je i staleško tijelo sabor, M. Dinić, n. dj.; D. Lovrenović, *Na klizištu...*, n. dj., str. 451, 465–466.

¹⁴ Institucije slične državnom vijeću formiraju se i u svim feudalnim oblastima koje imaju tendenciju ka većem stupnju političke samostalnosti (primjerice oblasti Hrvatinića, Kosača, Pavlovića). P. Anđelić, „Barones...“, n. dj., str. 46. Anđelić u radu dokazuje egzistenciju vijeća velmoža odnosno državnog vijeća ili zbora baruna, a prema njegovu mišljenju sva dokumentacija pomoću koje M. Dinić opisuje nadležnost i funkciju državnog sabora (*Državni sabor srednjovjekovne Bosne*) odnosi se na državno vijeće.

ili „bratija“, kako se u poveljama navode, kao i najutjecajniji velikaši („odabrana vlastela“, „vlastela gospodstva našeg“). U Bosni se općenito smatra kako je „stanak“ skup „u kojem vlastela uzima učešće“,¹⁵ ali ostaje otvoreno pitanje jesu li svi sudionici samo predstavnici vlastele ili su to i neki istaknuti predstavnici novoga plemstva ili građanstva na prostorima zemalja Pavlovića.¹⁶ U radu su sudjelovali i predstavnici drugih zemalja, najčešće Dubrovnika, ali ne kao redoviti članovi. Prisutni su bili i predstavnici Crkve bosanske. Crkva bosanska, koja je u zemlji Pavlovića bila dominirajuća crkva, nije putem svojih predstavnika sudjelovala neposredno.¹⁷

Vojvoda Radoslav i njegovi sinovi imali su pod svojom vlašću brojno niže plemstvo. O podčinjenosti nižeg plemstva vojvodi Radoslavu svjedoče brojni primjeri povelja iz njegova vremena. U poveljama su upisani svjedoci za koje se navodi da su „naši dobri ljudi“, „naše sluge, naši plemeniti ljudi, ljudi koji nas slušaju“.¹⁸ Takav seniorski položaj prema podčinjenom plemstvu s feudalne strane identičan je seniorskom položaju vladara Bosne. I jedan i drugi položaj proizlaze iz prava darivanja zemljišnog posjeda u baštinu, pa na temelju toga i prava na „vjernu službu“ i „vjeru gospodsku“.¹⁹

U izdavanju povelja i vojvoda Radoslav Pavlović iskazuje svoju gotovo potpunu samostalnost upotrebljavajući sakralni karakter vrhovne vlasti. U njegovim poveljama odmah poslije invocacije slijedi intitulacija „Milošću Božjom mi gospodin vojvoda Radoslav Pavlović“.²⁰ Takvom se invocacijom i intitulacijom koriste i njegovi sinovi, vojvoda Ivaniš i vojvoda Petar.²¹ Oni u svojim poveljama u svojstvu samostalnog vladara ističu kako je svaki od njih „udostojen i postavljen za gospodina svemu stežaniju svojih praroditelja“, i da je u „punom gospodstvu“.²² Isto tako ističu nasljednu vlast

¹⁵ M. Dinić, n. dj., str. 8.

¹⁶ Više o pojavi novog plemstva i građanstva u Bosni vidjeti u Pavo Živković, „Socijalne promjene na dvoru bosanskih kraljeva tijekom 14. i 15. stoljeća. Primjeri nastanka novog plemstva u Bosni“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta*, 21 (1988.), str. 23–34; Isti, *Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću (Pojava građanske klase i novog plemstva)*, Univerzal, Tuzla, 1986.

¹⁷ Više M. Dinić, n. dj.; P. Anđelić, „Barones...“, n. dj., str. 29–48.

¹⁸ Anto Babić, „O odnosima vazaliteta u srednjovjekovnoj Bosni“, u: *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo, 1972., str. 29. Vojvoda Radoslav Pavlović, primjerice, 1427. godine zaklinje se Dubrovčanima „s izabranom vlastelom gospodstva mi bratstva našega i slugu naših“. Lj. Stojanović, n. dj., str. 603.

¹⁹ A. Babić, „O odnosima...“, n. dj., str. 29.

²⁰ Lj. Stojanović, n. dj., str. 592; M. Brković, n. dj., str. 127.

²¹ Lj. Stojanović, n. dj., str. 100; M. Brković, n. dj., str. 166.

²² Lj. Stojanović, n. dj., str. 573, 585; M. Brković, n. dj., str. 114, 121.

i vezu koja ih spaja s praroditeljima i plemenitom baštinom.²³ Tako Radoslav Pavlović u povelji upućenoj Dubrovčanima 1427. godine navodi „buduke v veliko slave i gospodstvo mojih praroditel' plemenito naše“.²⁴ Taj nasljedni dinastički niz nastavlja po krvi legitimni nasljednik svojih roditelja i praroditelja Ivaniš „mnogopočtenoga spomenutja sin slavnoga i velikoga vojvode gospodina Radoslava a unuk i nasljednik počtenoga spomenutja slavnoga gospodina kneza Pavla Radenovića a sinovac počtenoga spomenutja slavnoga gospodina vojvode Petra“.²⁵ Iz navoda „sudom Božjim primivši državu i rusag u ruke gospodstva mi i sjedoh u gospodstvu roditelja mojih više rečenih, uzimajući i dijeleći i davajući i zapisujući vlasteli i slugama našim kao gospoda rusaška i gospodari rusagu“²⁶ može se zaključiti kako su vojvoda Radoslav i njegovi sinovi, vojvoda Ivaniš, i vojvoda Petar, ostvarili prava koja su pripadala vladaru, gospodaru „rusaga“.

Može se naslutiti, iz svega navedenoga, kako su u relativno maloj „zemlji Pavlovića“ vladarska prava bila dosta široka.

2. Bliski rođaci Pavlovića kao svjedoci na poveljama

U Radoslavovoj ispravi kojom 1423. godine potvrđuje Dubrovčanima Sandaljev dio Konavala, spomenuta je „vlastela našega plemena“ u svojstvu svjedoka.²⁷ Izraz „vlastela našega plemena“ upućuje na zaključak da su to velikaši koji se navodi kao svjedoci iz njegova kraja, kako je povelja izdana u Borču, središtu Pavlovićeva područja.²⁸ Navedeno ih je ukupno jedanaest: knez Radosav Obradović, knez Radosav Vladimirić, knez Tvrtko Mihailović, knez Vukašin Mozolić, knez Ostoja Borovinić, vojvoda Vukas, knez Budisav, knez Stipan, knez Vukašin Vladimirić, knez Tvrdisav Borovinić i knez Sanko Gaočić. Svi su oslovljeni titulom kneza, osim vojvode Vukasa Pribilovića. Uz imena prve petorice svjedoka (knez Radosav Obradović, knez Radosav Vladimirić, knez Tvrtko Mihailović, knez Vukašin Mozdolić, knez Ostoja Borovinić) stoji izraz „brat moj“,²⁹ što ukazuje na njihovu bliskost i srodstvo s kućom Pavlovića. Tako su plemićke obitelji na zemlji Pavlovića uz koje se navodi izraz „brat moj“ bili Obradovići, Vladimirići, Mihailovići, Mozolići, Borovinići. Navode

²³ Dubravko Lovrenović, „Profani teror – sveta retorika (kako je bosanski vojvoda Radosav Pavlović postao opak pataren, bič katoličke vjere)“, *Bosna Franciscana*, XVII (2009.) 31, str. 164.

²⁴ Lj. Stojanović, n. dj., str. 592; M. Brković, n. dj., str. 127.

²⁵ Lj. Stojanović, n. dj., str. 100; M. Brković, n. dj., str. 166.

²⁶ Lj. Stojanović, n. dj., str. 100, 148; M. Brković, n. dj., str. 167, 192.

²⁷ M. Blagojević, n. dj., str. 131; Lj. Stojanović, n. dj., str. 585–591; M. Brković, n. dj., str. 121–123.

²⁸ M. Blagojević, n. dj., str. 131.

²⁹ M. Blagojević, n. dj., str. 132; Lj. Stojanović, n. dj., str. 591; M. Brković, n. dj., str. 123.

se i svjedoci uz čija imena ne stoji izraz „brat moj“, kao npr. uz knezove Vukašina Vladimirića i Tvrdisava Borovinića, koji su također pripadali velikaškim obiteljima Vladimirića i Borovinića.

Tako su članovi obitelji Borovinić bili bliski rođaci kuće Pavlovića. Jedan od najistaknutijih članova te obitelji knez Ostoja Borovinić, za kojeg vojvoda Radoslav navodi „brat moj“, spominje se u svojstvu svjedoka na nekoliko povelja vojvode Radoslava i poslije vojvode Ivaniša Pavlovića. Također, na spomenutim se poveljama kao svjedok spominje i knez Tvrdisav Borovinić.³⁰ Članovi te obitelji bili su posrednici prilikom prodaje Radoslavova dijela Konavala Dubrovčanima. Članove toga roda ne treba poistovjećivati s puno poznatijom obitelji Borovinić, velikašima na dvoru bosanskog kralja Tvrtka II. Tvrtkovića, čiji je najpoznatiji predstavnik knez Tvrtko Borovinić bio palatin na kraljevskom dvoru.³¹ Obitelj bliskih rođaka kuće Pavlovića bili su i Obradovići, braća knez Radosav i knez Vukašin. Oni su karijeru započeli na dvoru Pavlovića još 1419. godine. Dubrovčani su preko braće posredovali kod vojvode Radoslava u svezi s već spomenutom prodajom dijela Konavala, zbog čega su bili i bogato nagrađeni.³² Knez Radosav Obradović javlja se kao svjedok na poveljama vojvode Radoslava s izrazom „brat moj“, a za vojvodu je obavljao vrlo povjerljive poslove i misije.³³ Isto je i s obitelji Vladimirić. Pripadnici te obitelji, braća knezovi Vukšin, Radosav i Jurko, navode se kao svjedoci na poveljama vojvode Radoslava Pavlovića. I sinovi Radoslava Vladimirića javljaju se kao svjedoci na poveljama vojvode Ivaniša i Petra Pavlovića, sinova vojvode Radoslava Pavlovića.³⁴ I Mozolići i Mihailovići bili su velikaške kuće na području Pavlovića, koji su također bili bliski rođaci Pavlovića. Iz tih obitelji na Radoslavovim se poveljama javljaju knez Vukašin Mozolić i knez Tvrtko Mihailović.³⁵ Svih ovih pet velikaških kuća: Obradovići, Vladimirići, Mihailovići, Mozolići i Borovinići, zajedno s kućom Pavlovića, činili su jedno „pleme“ i „bratiju“, prvo kneza Pavla Radenovića, a zatim i njegovih nasljednika, sinova vojvode Petra i vojvode Radoslava Pavlovića.³⁶ Upravo je to plemstvo bilo njihov najčvršći oslonac vlasti. Bili su njihovi najbliži suradnici i vršitelji raznih funkcija na njihovu

³⁰ Lj. Stojanović, n. dj., str. I/1: 591, 603, 624, 640, I/2: str. 102; M. Brković, n. dj., str. 23, 130, 142, 161, 167.

³¹ Lj. Stojanović, n. dj., str. 513, 516; Pejo Ćošković, „Veliki knez bosanski Tvrtko Borovinić“, *Croatia Christiana periodica*, 37 (1996.), str. 57–81.

³² Mihailo Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, SANU, Posebna izdanja, knj. 397, Odeljenje Društvenih nauka, Beograd, 1967., str. 50.

³³ Lj. Stojanović, n. dj., str. 591, 603, 613, 615; M. Brković, n. dj., str. 123, 130, 135.

³⁴ Lj. Stojanović, n. dj., str. I/1: 591, 603, 624, 640, I/2: 102, 104, 150; M. Brković, n. dj., str. 123, 130, 142, 161, 167, 193.

³⁵ Lj. Stojanović, n. dj., str. I/1: 591, 603, 624; M. Brković, n. dj., str. 123, 130, 142.

³⁶ M. Blagojević, n. dj., str. 133–134.

dvoru. Obnašanje dvorskih funkcija na dvoru vojvode Radoslava uglavnom je bilo povjereno najbližim rođacima, za razliku od bosanskih kraljeva koji su te funkcije povjeravali čak i strancima.³⁷

Kada je vojvoda Radoslav prodao Dubrovčanima svoj dio Konavala³⁸ 1427. godine, izdao im je povelju na kojoj se zaklela i Radoslavova vlastela, i to, kako se u povelji ističe, odabrana vlastela „bratstva našega i slugu naših“, ukupno njih petnaest.³⁹ To su bili knez Juraj Vladimirić, knez Radosav Obradović, knez Aleksa Paštrović, knez Ivaniš Dukojević, knez Vukašin Mozolić, knez Ostoja Borovinić, knez Radosav Vladimirić, knez Stjepko Dukojević, knez Tvrtko Mihailović, knez Budislav Bogavčić, vojvoda Vukas, vojvoda Radoje, knez Brailo, knez Vukšin Vladimirić i knez Vukašin Suhančić.⁴⁰ Svi navedeni svjedoci nosili su titulu kneza, osim Vukasa Pribilovića i Radoja Ljubišića koji su nosili titulu vojvode. Od navedenih svjedoka trojica su iz velikaške kuće Vladimirića, a po jedan iz velikaških kuća Borovinića, Obradovića, Mozolića i Mihailovića, tj. među njima sedmorica su pripadala bliskim rođacima Pavlovića. Bliski rođaci Pavlovića svoje su posjede imali u istočnom dijelu zemlje Bosne. I ostali velikaši također su uglavnom bili iz toga područja, a javlja se i vlastela od Primorja, a to su vojvoda Radoje Ljubišić i knez Aleksa Paštrović.⁴¹

Broj svjedoka koji su bliski rođaci Pavlovića tridesetih se godina 15. stoljeća znatno smanjuje. Tako u ugovoru o sklapanju mira između vojvode Radoslava i Dubrovčana, kojim se završava Konavoski rat 1432. godine, vojvoda Radoslav zajedno sa

³⁷ Više u Anto Babić, „Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni“, *Radovi Naučnog društva BiH*, 5 (1960.), str. 4–56; Zdenka Janeković Romer, *Okvir slobode, Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 1999., str. 33.

³⁸ O prodaji Radoslavova dijela Konavala Dubrovčanima, kao i o kasnijem izbijanju Konavoskoga rata više u: Ćiro Truhelka, „Konavoski rat (1430.–1433.)“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 23 (1918.), str. 146–211; Grujić, R., *Konavli pod raznim gospodarima od XII–XV veka*, Spomenik SKA, Beograd, 1926.; Vladimir Ćorović, „Kako je Radoslav Pavlović prodao Dubrovčanima Konavle (1423. – 1427.)“, *Godišnjica Nikole Čupića*, 35 (1927.), str. 7–110; Pavo Živković, *Tvrtko II. Tvrtković, Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1981.; Zdenka Janeković Romer, „Stjecanje Konavala i antička tradicija i mit u službi diplomacije“, u: *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. I., Anali Zavoda za povijesnu znanost HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1998., str. 31–45; Pavo Živković – Ivana Jakić – Marija Brandić, „Uloga bosanskog kralja u Konavoskom ratu (1430. – 1433.)“, *Povijesni zbornik – godišnjak kulturu i povijesno naslijeđe*, 3 (2008.) II, str. 7–45; Emir Kutrović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hrančić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2009.

³⁹ M. Blagojević, n. dj., str. 134.

⁴⁰ Lj. Stojanović, n. dj., I/1, str. 604; M. Brković, n. dj., str. 130–131.

⁴¹ M. Blagojević, n. dj., str. 117, 134. Jedna od najstarijih „zemalja“ u okvirima bosanske države bila je „zemlja“ Bosna. Ona je uvijek imala prvo i središnje mjesto, na jugu joj se nalazila Humska zemlja, na jugozapadu Zapadne strane, na Zapadu Donji Kraji, na sjeveru Usora i Soli, na sjeveroistoku Podrinje, a na jugoistoku Primorje.

sinom Ivanišem navodi kako to čini s „izabranom vlastelom gospodstva i njihovim bratstvom i slugama“, među kojima se navodi petnaest svjedoka i potpisnika sklopljenog mira.⁴² To su knez Jurko Vladimirić, knez Aleksa Paštrović, knez Ivaniš Đukojević, knez Ostoja Borovinić, knez Radosav Vladimirić, knez Budislav Bogavčić, knez Tvrdisav Borovinić, knez Tvrtko Mihailović, knez Stjepan Čipčić, vojvoda Vukašin Zbisalić, knez Stanko Bogavčić, knez Vučihna Brateljević, knez Vukašin Vladimirić, knez Brailo Tezalović i knez Ivaniš Hrebeljanović.⁴³ Od navedenih svjedoka šestorica pripadaju „bratstvu“ Pavlovića i to trojica Vladimirića, dvojica Borovinića i jedan iz vlasteoske kuće Mihailovića. Ostali pripadaju drugim velikaškim kućama, uključujući i poznatog kneza i protovestijara Braila Tezalovića koji je bio i poslanik vojvode Radoslava, a nije pripadao „bratstvu“ Pavlovića. Iz navedenog popisa svjedoka uočljivo je da ih se najveći broj njih javlja gotovo redovito, ali je među svjedocima bilo i novih osoba.

U idućim se godinama broj svjedoka iz reda plemstva koje je pripadalo bliskim srodnicima Pavlovića još više smanjuje. Uočljivo je to iz povelje koju vojvoda Radoslav izdaje 1439. godine, kada sa ženom Teodorom i sinom Ivanišem potvrđuje primetak svega novca što ga je bio uložio za kamate u Dubrovnik. Na toj ispravi upisano je trinaest svjedoka: knez Ostoja Borovinić, knez Radosav Vukomirić, knez Budisav Bogavčić, vojvoda Vukašin Zbisalić, knez Stjepan Čipčić, knez Tvrdisav Borovinić, vojvoda Radoja Ljubišić, knez Vučihna Brateljević, „knez Paokuna (!) zemlika“⁴⁴, dvorski Pavle Latičić, knez Ružier Divčik, knez Radoja Radosalić Vladimirić, knez Ivaniš Hrebeljanović.⁴⁵ Samo su trojica bili bliski srodnici Pavlovića, dvojica iz kuće Borovinića i jedan iz kuće Vladimirića.

Vidljivo je da se u poveljama i ugovorima vojvode Radoslava uočavaju isti svjedoci za koje se može reći da su Pavlovićeva odana vlastela, najbliži suradnici i vršitelji funkcija na njegovu dvoru. Uočljivo je, također, da ti svjedoci potječu gotovo iz svih krajeva Radoslavovih zemalja, a najviše je onih iz istočnoga dijela zemlje Bosne. Može se zaključiti kako su bliski srodnici Pavlovića i vlastela iz istočnog dijela „zemlje“ Bosne predstavljali glavni oslonac vlasti Pavlovića. Također, s vremenom su se Pavlovići, pa tako i vojvoda Radoslav, sve manje oslanjali na bliske srodnike, a sve su više vjerovali ostalim velikašima i na njih se oslanjali, posebice na svoje „sluge“ i podanike. To su *protovestijar* i dvorski pisar.⁴⁶

⁴² M. Blagojević, n. dj., str. 134.

⁴³ Lj. Stojanović, n. dj., str. 624, 625; M. Brković, n. dj., str. 142.

⁴⁴ M. Brković, n. dj., str. 61.

⁴⁵ Lj. Stojanović, n. dj., str. 640; M. Brković, n. dj., str. 161.

⁴⁶ M. Blagojević, n. dj., str. 133–135.

3. Služba kneza

Od svjedoka koji se navode u Radoslavovim ispravama, najveći je broj onih koji nose titulu kneza. Tako se u svojstvu knezova na dvoru vojvode Radoslava spominju Brailo Tezalović, Budisav Bogavčić, Stjepan Čipčić, Tvrdisav Borovinić, Vučihna Brateljević, Ružijer Divčić, Radoje Radosaljić, Ivanić Hrebeljanović, Vučihna Radosaljić, Jerko Vladimirić, Aleksa Paštović, Ivaniš Dukojević, Tvrтко Mihajlović i brojni drugi.⁴⁷ Manji je broj dvorskih dostojanstvenika i upravnika koji su nosili titulu vojvode: Vukašin Zbivalić, Radoje Ljubišić, Vukas, najvjerojatnije Raspudić.⁴⁸ Dio svjedoka koji se javljaju u poveljama nalazio se i na dvoru vojvode Radoslava Pavlovića obavljajući različite službe. Primjer je to Braila Tezalovića kojega nalazimo s različitim titulama i u raznim funkcijama od carinika, *protovestijara*, poslanika do titule kneza.⁴⁹

Titula kneza u srednjovjekovnoj je Bosni imala široku primjenu i značenje. Najčešće su tu titulu nosili članovi vladarske obitelji ili članovi obitelji oblasnih gospodara te brojno bosansko plemstvo. Dosta je knezova ostalo potpuno anonimno, a njihova su stvarna uloga i položaj nedovoljno definirani.

Dubrovačka arhivska građa pruža nešto više podataka o funkciji i položaju knezova vezanih za organizaciju uprave, najviše u gradskim naseljima srednjovjekovne bosanske države, pa tako i onih na području Pavlovića. Pojedina imena gradskih knezova ističu se kroz brojne tužbe, žalbe, zaduženja, a mogu se naći i u brojnim testamentima. Uz ime i prezime u izvorima izričito se navodi kako je pojedina osoba knez određenog gradskog ili carinskog mjesta.⁵⁰ U slučaju Braila Tezalovića i ostalih svjedoka ti se podatci i detalji ne nalaze, već se samo spominje titula kneza u poveljama i priznanicama vojvode Radoslava Pavlovića. Tako Brailo Tezalović i brojni drugi Radoslavovi svjedoci koji nose titulu kneza, nisu bili upravnici u gradskim naseljima i trgovima. Riječ je o počasnoj tituli koja se vezuje uz mnoge od njih. Ta titula kneza svrstavala je svoje nositelje u red Radoslavovih najbližih suradnika i upravitelja dvora. Položaj kneza svakako je imao i određeni društveni ugled na dvoru i u oblasti, pa tako i za Pavloviće. Kneževе titule na Pavlovićevu području uglavnom nisu bile nasljedne, već ih je najčešće na taj položaj stavljao vojvoda Radoslav. Brailo Tezalović

⁴⁷ Lj. Stojanović, n. dj., str. 625, 632, 636, 640; M. Brković, n. dj., str. 142, 148, 159, 161.

⁴⁸ Lj. Stojanović, n. dj., str. 604, 625, 632; M. Brković, n. dj., 130–131, 142, 148.

⁴⁹ Više o Brailu Tezaloviću u: Pavo Živković, „Diplomska aktivnost Braila Tezalovića“, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, 10 (1974.) 2, str. 31–53; Isti, *Bosanski srednjovjekovni plemićki rod Radanovića-Mikojevića-Tezalovića, Ozrisaljića (Kopijejića)*, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Osijek, 2006., str. 95–173; Isti, *Kreditno-trgovačke veze Braila Tezalovića sa Dubrovčanima*, *Zgodovinski časopis*, 34, 1980., str. 299–311.

⁵⁰ Desanka Kovačević-Kojić, „O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne“, u: *Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV.-XV.)*, Istorijski institut, Beograd, 2007., str. 277–278.

nije nosio knešku titulu rodovskog podrijetla jer je njegovi potomci ne nasljeđuju.⁵¹ Kada je vojvoda Radoslav Pavlović povjerio Brailu Tezaloviću vođenje pregovora s Dubrovčanima vezano za prodaju dijela Konvala koji je pripadao ovom oblasnom gospodarstvu, tada je Brailo dobio titulu kneza.⁵²

U gradskim naseljima zemlje Pavlovića javlja se i funkcija knezova uz koju se uz ime i prezime osobe navodi kako je spomenuti knez određenog mjesta, tj. gradskog naselja ili carinskog mjesta.⁵³ Ta se titula najviše javlja uz rudnike i trgove, npr. Olovo, Borač, Cernicu, Trebinje i druga središta zemlje Pavlovića tijekom prve polovine 15. stoljeća. Knez je najčešće predstavnik vladara, odnosno feudalaca u rudnicima i trgovima, u ovom slučaju vojvode Radoslava Pavlovića. U isto je vrijeme i posrednik između gradskog naselja i javne vlasti te surađuje s vojvodom Radoslavom i njegovim nositeljima javne vlasti (*protovestijarima*, pisarima, *kaznacima*, *tepčijama*, poslanicima i drugim obnašateljima javne vlasti). Knez bi zapravo bio lokalni predstavnik vlasti kojeg postavlja vojvoda. Bio je jedna od najuglednijih osoba svoje sredine, na temelju čega je mogao biti izabran na taj položaj. Jedna od njegovih glavnih dužnosti je sudjelovanje u različitim sudskim sporovima, vršio je i dokazni postupak, a javlja se i u svojstvu izvršnog tijela koje zatvara okrivljenike. Primjerice, u rudarskim mjestima kakvo je Olovo knez surađuje i s vijećem *purgara* s kojim obavlja upravne i sudske poslove.⁵⁴

U Trebinju, Sokolu, Borču i Cernici uglavnom su knezovi domaći ljudi. Domaći knezovi nisu bili plemićkog podrijetla, to su prvenstveno trgovci, ugledni, sposobni i uspješni, ne samo u zemlji Pavlovića, nego i u Dubrovniku. Primjerice, sva trojica poznatih knezova iz Cernice, Dobrovak, Ratković, Vučeta Radmilović i Bogavac Radišić, domaći su ljudi koji potječu s tog područja. Knez Cernice Dobrovuk Ratković bio je trgovac, kao i drugi cernički knez, puno poznatiji po svojoj aktivnosti i najjači domaći trgovac. Funkcija knezova nije bila nasljedna, kako se može vidjeti i na primjeru knezova Cernice. Dobrovuk Ratković, Vučeta Radmilović i Bogavac Radišić nisu u rodbinskoj vezi. Na tom položaju knezovi ostaju uglavnom po nekoliko godina. Dobrovuk Ratković u funkciji kneza javlja se 1436. godine, Vučeta Radmilović 1444., 1446. i 1448. godine, a Bogavac Radišić 1447. godine.⁵⁵

⁵¹ Rade Mihajlić, *Vladarske titule oblasnih gospodara, Prilog vladarskoj ideologiji u starijoj srpskoj prošlosti*, Srpska školska knjiga i Knowledge, Beograd, 2001., str. 101; P. Živković, *Diplomatska...*, n. dj., str. 37.

⁵² P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 123–124; Isti, *Diplomatska...*, n. dj., str. 31; Lj. Stojanović, n. dj., str. 318–320, 592–606; M. Brković, n. dj., str. 127–131.

⁵³ D. Kovačević-Kojić, „O knezovima...“, n. dj., str. 277–278.

⁵⁴ Mihailo Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovjekovnoj Srbiji i Bosni*, knj. I., Naučno delo, Beograd, 1955., str. 17–18; D. Kovačević-Kojić, „O knezovima...“, n. dj., str. 285–288.

⁵⁵ D. Kovačević-Kojić, „O knezovima...“, n. dj., str. 280, 284.

4. Dvor Radoslava Pavlovića

Kad je riječ o uređenju dvora i službama na dvoru, postojale su male razlike na dvoru kralja i oblasnih gospodara tijekom 15. stoljeća. Osobe koje su obavljale funkcije na dvoru vojvode Radoslava Pavlovića najčešće se spominju u dokumentima Dubrovačkog arhiva, zbog odlazaka u Dubrovnik u ulozi posrednika za različite poslove. Na temelju arhivskih zapisa o posredovanju između Dubrovčana i vojvode Radoslava može se više saznati o njihovoj djelatnosti, pa i samim osobama koje su bile uključene u posredničke misije. Na dvoru vojvode Radoslava u tim posredničkim misijama uglavnom djeluju domaći ljudi s bogatim iskustvom i dobrim vezama s Dubrovčanima.

Dvor je vladarska rezidencija, mjesto življenja i obavljanja vladarskih funkcija. U političkom smislu čine ga vladar, članovi uže vladareve obitelji, odabrano plemstvo i nositelji glavnih dvorskih zvanja. Oni su uključeni i u vladarev uži savjet koji se sastajao prema potrebi.⁵⁶ Dvor vladara, bana, kralja ili oblasnog gospodara ima brojno i raznovrsno osoblje, funkcionalno i hijerarhijski organizirano. U prvobitnom i širokom smislu dvorane su činili svi – od onih koji su obavljali razne fizičke poslove do onih koji su na dvoru obavljali javne dužnosti. Kasnije su dvorani kao i „kućani“ dvorska vlastela, oni koji obnašaju dostojanstva i službe u kući vladara ili oblasnog gospodara.⁵⁷ Sačuvani izvori uglavnom donose podatke o onim dvoranima koji se javljaju kao svjedoci u poveljama i onima koji su bili u vezama s Dubrovčanima. Stoga je i najpoznatije kancelarijsko osoblje te ljudi koji su se bavili vladarskim funkcijama.⁵⁸ Od dvorskih zvanja u Bosni izdvajaju se dvorski *komornici*, *kaznaci*, *tepčije*, *dijaci*, *protovestijari*.⁵⁹ I dvorovi oblasnih gospodara imaju svoje dostojanstvenike i službenike, „kućane“, „od bratstva i od slugu“, kako se navodi u pojedinim dokumentima.⁶⁰

U srednjovjekovnoj Bosni vladari, kao i oblasni gospodari, mijenjali su mjesto boravka, tako da su imali dvor gdje je bio vladar i veći broj dvorova koji su potencijalne rezidencije, više ili manje opremljene za tu funkciju. Za razliku od kraljeva i drugih oblasnih gospodara, poput Kosača koji su imali više rezidencija, Pavlovići su bili vezani samo za jedan dvor – grad Borač.⁶¹ Formule datuma u poveljama i pismima

⁵⁶ A. Babić, „Diplomatska...“, n. dj., str. 68–69.

⁵⁷ S. Ćirković, „Dvor i kultura u bosanskoj državi“, u: *Rabotnici, vojnici, duhovnici, Društva srednjovjekovnog Balkana*, Equilibrium, Biblioteka Dimenzije istorije, knj. I, Beograd, 1997. str. 435–439.

⁵⁸ S. Ćirković, „Dvor...“, n. dj., str. 441.

⁵⁹ P. Živković, *Socijalne...*, n. dj., str. 26–27; S. Ćirković, „Dvor...“, n. dj., str. 441–443.

⁶⁰ S. Ćirković, „Dvor...“, n. dj., str. 439.

⁶¹ S. Ćirković, „Dvor...“, n. dj., str. 435–440, Kurtović, n. dj., u bilj. 38., str. 386.

poslanika upućuju jedino na taj grad.⁶² On je u isto vrijeme i središte njihove države. U odnosu na ostale gradove u zemlji Pavloviću, Borač je izrastao u „slavni grad“, kako to Pavlovići često ističu u svojim poveljama. U potvrdnici vojvode Radoslava Pavlovića 1439., kojom sa ženom Teodorom i sinom Ivanišem potvrđuje primitak svega novca što ga je bio uložio na kamate, navodi se kako je potvrdnica pisana u slavnom gradu Borču.⁶³ Pavlovići su i lik svoga glavnoga grada stavili na pečate, kao i na štit grba, što je na osobnim i obiteljskim pečatima bilo rijetko.⁶⁴ Kada u Dubrovniku 1448. godine Pavlovići naručuju dvije zastave za trube, tražili su da zastava bude poput općinske dubrovačke, s razlikom da sv. Vlaha u ruci ne drži Dubrovnik nego grad Borač.⁶⁵

Na dvoru Pavlovića u Borču postojala je kancelarija čije se djelovanje može pratiti od zadnjih godina 14. stoljeća pa sve do 1454. godine. Dokumente nastale u toj kancelariji krasili su materijal koji se u njoj koristio, krasopis te ukrašavanje napisanih povelja. Postoje indicije da je uz kancelariju postojala i škola za pisare.⁶⁶

Pavlovići su na svome dvoru imali i niži sloj dvorana, takozvane zabavljače, koji su uveseljavali i zabavljali dvor prigodom raznih svečanosti. Običaj je bio da dvorovi svoje zabavljače ustupe jedni drugima za važna zbivanja, praznike ili svadbe. Tako su i zabavljači s Pavlovićeva dvora gostovali u Dubrovniku, primjerice za dan sv. Vlaha, i tada bi ih dubrovačka vlada nagradila novcem, tkaninama i drugim poklonima. Ti su zabavljači bili frulaši, trubači, lantari, dobošari, žongleri, lakrdijaši, pjevači.⁶⁷

Tako je Borač imao važnost prave rezidencije, omiljenog boravišta u kojem je živio vojvoda Radoslav sa svojom obitelji te najužim članovima dvora, savjetnicima i kancelarima. U njemu je vojvoda Radoslav izdavao i povelje, u njemu je primao dubrovačke poslanike, kao i poslanike drugih zemalja i oblasnih gospodara. Vojvoda

⁶² Lj. Stojanović, n. dj., I/1: str. 573–577, 585–591, 631–632, 637–641; I/2: str. 100–104, 110–112; M. Brković, n. dj., str. 114–115, 121–123, 147–148, 160–162, 166, 176, 179–180, 191.

⁶³ Lj. Stojanović, n. dj., str. 637–641; M. Brković, n. dj., str. 160–162.

⁶⁴ O tome više u Pavao Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Djela ANUBIH, Sarajevo, 1970., str. 48–54; Amer Sulejmanagić, *Grb Pavlovića, Bosna Franciscana*, 36 (2012.), str. 165–206.

⁶⁵ S. Ćirković, „Dvor...“, n. dj., str. 439., Desanka Kovačević-Kojić, „Borač – središte zemlje Pavlovića“, u: *Zemlja Pavlovića: Srednji vijek i period turske vladavine*, Akademija nauka i umjetnosti Republike srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo, Naučni skupovi, knj. V., Odjeljenje društvenih nauka, knj. 7., Banja Luka – Srpsko Sarajevo, 2003., str. 61; Jorjo Tadić, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII-XVI*, knj. 1., SAN, Beograd, 1952., str. 166.

⁶⁶ D. Kovačević-Kojić, „Borač...“, n. dj., str. 61–62.

⁶⁷ D. Kovačević-Kojić, „Borač...“, n. dj., str. 62; S. Ćirković, „Dvor...“, n. dj., str. 443; Anto Babić, „Fragment iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, II (1964.), str. 330, 332.

Radoslav bio je okružen djelatnicima i osobama koje su radile na organiziranju svakodnevnog života.

5. Dvorske službe na dvoru vojvode Radoslava Pavlovića

Po uzoru na bosanske kraljeve i njihovo uređenje dvora i oblasni gospodari, kao i vojvoda Radoslav, imaju identične službenike i njihove funkcije, a to su dvorski *komornici*, *kaznaci*, *tepčije*, *dijaci*, *protovestijari*. Na dvoru vojvode Radoslava bilo je vlastele koja je služila na njegovu dvoru u svojstvu savjetnika ili poslanika u povremenim misijama za samog vojvodu. Obnašatelji važnijih dvorskih funkcija ulazili su u vojvodin savjet, barem vezano uz pitanja u kojima su sudjelovali, primjerice kad je riječ o pregovorima oko prodaje Radoslavova dijela Konavala ili o pregovorima oko sklapanja mira nakon Konavoskog rata te i u drugim spornim pitanjima u odnosima vojvode Radoslava i Dubrovnika ili susjednih vladara. Može se to uvidjeti na temelju povelja i ugovora međudržavnog karaktera kada se radilo o diplomatskim pregovorima, kada se kao svjedoci među ostalim plemstvom navode *pristav*, *protovestijar*, *pisar*.⁶⁸ Taj uži krug savjetnika na dvoru vojvode Radoslava koji je činio ustanovu dvora, nije iste razine koje je sabor bosanskih velikaša što je postojao na razini bosanske države. Kada bi primjerice vojvoda Radoslav izdavao Dubrovčanima povelje, najprije bi se posavjetovao sa svojim velikašima, svojim ljudima koji borave na dvoru. Postojanje takvog dvorskog kruga savjetnika vojvode Radoslava diktirala je svakodnevna praksa života oblasnog gospodara koja je postavljala često sitna i krupna pitanja iz područja odnosa oblasnih gospodara, kao i odnosa vojvode Radoslava s Dubrovčanima ili drugim susjednim vladarima. U taj uži krug savjetnika ulazili su odani i pouzdani ljudi, pojedinci s iskustvom i poznanstvima koji su na taj način mogli pridonijeti povoljnom rješenju nekog važnog pitanja, kao i bliži srodnici Pavlovića.

Kako su se oblasni gospodari ponašali kao vladari, isprave koje su izdavali važile su na području kojim su izravno gospodarili. U ispravama su bili navedeni svjedoci, a to su bili istaknuti ljudi toga područja, župani, knezovi, dvorski knezovi, *dijaci*, kao i drugi dostojanstvenici i uglednici. Te isprave bosanskog plemstva daju uvid u službe na njihovim dvorovima. Važna funkcija bila je funkcija *protovestijara*. To je jedna od najodgovornijih funkcija i zaduženja na dvoru kralja i oblasnog gospodara. Pripadala je samo najpovjerljivijim osobama, sposobnim i obrazovanim, a predviđala je nadzor nad dvorskom blagajnom i prihodima. Dok su kraljevi na te položaje uglavnom stavljali Dubrovčane, vojvoda Radoslav i oblasni gospodari birali su ih među svojim

⁶⁸ A. Babić, „Diplomatska...“, n. dj., str. 29–30.

odanim i povjerljivim ljudima.⁶⁹ Na Radoslavovu dvoru funkcija *protovestijara* bila je povjerena Brailu Tezaloviću, upravo zbog ugleda koji je imao na prostoru Radoslavovih zemalja, kao i u Dubrovniku. Kao *protovestijar* posredovao je u trgovačkim i finansijskim poslovima za Pavloviće.⁷⁰ Prvi podatci koji govore o Brailu kao *protovestijaru* potječu još iz razdoblja kneza Pavla Radenovića, 1411. godine.⁷¹

Za vrijeme unutrašnjih sukoba u Bosni tijekom prva dva desetljeća 15. stoljeća, kao i kasnije u čestim odnosima s Dubrovnikom, knez Pavao Radenović i njegovi sinovi, vojvoda Petar i vojvoda Radoslav Pavlović i diplomatske su poslove povjeravali sposobnih i istaknutim ljudima od povjerenja. U brojnim slučajevima – povelje, ugovori i druge isprave koje je Pavlović izdao, predavale su se u druge zemlje, najčešće u Dubrovnik i to posredstvom *poklisara* (poslanika, glasnika, ambasadora). Sadržaj i važnost povelja i drugih dokumenata poslanik je trebao protumačiti i obrazložiti, kad je riječ o vojvodi Radoslavu, najčešće kod predstavnika dubrovačke vlade i kneza. U takve su diplomatske misije odlazili oni poslanici koji su dobro poznavali prilike na koje su se odnosile povelje i drugi spisi. Poslanik je predstavljao Radoslava Pavlovića, te je tako njegovo opunomoćenik bio u funkciji nositelja državne vlasti. Posjedovao je vjerovno pismo „*litterae credencialis*“ koje je sadržavalo ovlasti za vođenje pregovora ili obavljanje nekih finansijskih poslova. Poruke koje je poslanik nosio, najčešće su sadržavale stavove gospodara. Poslanik se strogo morao držati njegovih uputa.⁷² Ulogu poslanika na dvoru vojvode Radoslava Pavlovića obavljao je Brailo Tezalović, koji je tu funkciju obavljao i prije u službi Radoslavova oca i brata, Pavla Radenovića i Petra Pavlovića. Istaknuo se, kako je već rečeno, u pregovorima vođenim s Dubrovčanima oko Konavala, oko sklapanja mira nakon Konavoskoga rata, o naplati potraživanja (kamata, dohodaka, dugovanja). U svojstvu poslanika Brailo je boravio na dvoru vojvode Radoslava gdje su se pregovori obavljali uz prisustvo svjedoka i različitih dužnosnika. Također, Brailo je i Radoslavu Pavloviću slao izvješća o tijeku pregovora, s drugih dvorova. On je kao poslanik ulazio u dvorski savjet, kada se radilo o diplomatskim pregovorima.

⁶⁹ Primjerice u važnijim slučajevima vanjske politike bosanski su vladari ponekad uzimali za poslanike strance, iz Dubrovnika i dalmatinskih gradova, kako bi iskoristili njihovo bolje poznavanje prilika. Tako se kao protovestijar navodi dubrovački građanin Žore Bokšić, zatim njegov sin Nikola, diplomatski predstavnik Nikola Testa bio je Trogiranim. Više u A. Babić, „Diplomatska...“, n. dj., str. 47–56; Z. Janeković Romer, *Okvir slobode...*, n. dj., str. 33.

⁷⁰ Više o Brailu Tezaloviću u: P. Živković, *Diplomatska...*, n. dj., str. 31–53; Isti, *Bosanski...*, n. dj., str. 95–173; Anto Babić, „Kancelarija bosanskih vladara“, *Napredak – Hrvatski narodni kalendar*, Zagreb, 22 (1932.), str. 157.

⁷¹ P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 46; Isti, *Diplomatska...*, n. dj., str. 31; Isti, *Kreditno...*, n. dj., str. 303; Lj. Stojanović, n. dj., str. 250–251; A. Babić, „Diplomatska...“, n. dj., str. 63.

⁷² P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 107–109.

U poveljama i ugovorima o prodaji Konavala te sklapanju i potvrđivanju mira nakon Konavoskoga rata Brailovo je ime upisano s titulom dvorskoga kneza. Vidljivo je to iz dokumenata u kojima se Brailo nakon 1421. gotovo uvijek spominje u svojstvu kneza.⁷³ Kako je Brailo Tezalović ostvario karijeru u službi Pavla Radenovića i Petra Pavlovića, koju nastavlja u službi Radoslava Pavlovića, ne isključuje se mogućnost da ga je Radoslav imenovao dvorskim knezom, što je jedna od najviših dvorskih titula i zvanja. A kako je prije navođen kao pisar, *protovestijar* i poslanik, sasvim je moguće da u daljnjem usponu karijere dobiva i ovu titulu i položaj. O dvorskim knezovima u srednjem vijeku i njihovim funkcijama postoje brojna tumačenja.⁷⁴ Dvorski su knezovi na poveljama kao svjedoci uvijek navedeni kao ljudi koji istupaju u ime dvora. Dvorskom je knezu kao najbližem suradniku gospodara, koji je bio dobro upućen u državne i međudržavne poslove, pripadala važna uloga u dvorskom savjetu.⁷⁵

Na dvorovima oblasnih gospodara, kao središtima upravne oblasti, izdavane su isprave, sklapani ugovori, dodjeljivane privilegije i drugi akti koje je sastavljao pisar. On se u ispravama naziva *dijak*, *logotet*, *dijak veliki*, *dijak nadvorski*, *gramatik*. U njegova je zaduženja ulazilo sastavljanje i prijepis isprava i njihovo čuvanje te primanje stranih pisama, povelja i drugih isprava. Njegovo se ime unosi na kraju teksta i ono je bilo jamac vjerodostojnosti teksta. I ova je dvorska funkcija bila povjeravana sposobnim i uglednim osobama. Posao *dijaka* bio je težak i odgovoran, stoga su vladari kao i oblasni gospodari, cijenili njegov posao te ga ujedno nagrađivali darovima i počastima.⁷⁶ Kako je pisar bio upućen u sve dokumente dvorske kancelarije mogao je, primjerice, bolje sagledati kontinuitet pregovora o nekom događaju i sam sudjelujući u vladarevu savjetu.⁷⁷ I ovu je funkciju Brailo Tezalović imao na dvoru kneza Pavla.

Kako je navedeno, Brailo Tezalović je više od četiri desetljeća bio prisutan u službi Pavlovića. Bio je najprije u službi kneza Pavla Radenovića, zatim njegovih sinova, vojvode Petra i vojvode Radoslava Pavlovića. Najvažnije djelovanje na dvoru Pavlovića ostvario je kod vojvode Radoslava. Prvi se puta spominje 1399. godine kao carinik kneza Pavla Radenovića u Ledenicama, a 1411. godine kao njegov *protovestijar*. Godine 1419. kao poslanik kneza Petra Pavlovića odlazi u Dubrovnik, iznoseći uvjete o prodaji Pavlovićeva dijela Konavala. Nakon Petrove smrti, u službi je Radoslava Pavlovića te je kao njegov predstavnik često prisutan u prodaji dijela Konavala

⁷³ P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 123–124, Isti, *Diplomatska...*, str. 31.

⁷⁴ P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 123–124.

⁷⁵ P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 87; A. Babić, „Diplomatska...”, n. dj., str. 30., S. Ćirković, „Dvor...”, n. dj., str. 442–443.

⁷⁶ P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 107, A. Babić, „Diplomatska...”, n. dj., str. 64.

⁷⁷ A. Babić, „Diplomatska...”, n. dj., str. 30.

Dubrovčanima. Na vojvodinom je dvoru Brailo stekao znatan ugled i utjecaj. Na povelji, 1427. godine kojom Radoslav Dubrovčanima prodaje svoju polovicu Konavala, Brailo je upisan kao svjedok s titulom kneza, koju je vjerojatno zaslužio svojim uspjesima u prijašnjim pregovorima. Za vrijeme Konavoskog rata i vođenja pregovora o sklapanju mira, Brailo Tezalović kao poslanik odlazi u Dubrovnik te preuzima ulogu vojvodina savjetnika. Jedan je i od svjedoka na Radoslavovoj povelji o miru iz 1432. godine. Još se samo nekoliko puta javio u službi toga vojvode, a zadnji puta 1437. godine, kada je uložio vojvodin novac u Dubrovnik.⁷⁸ Tako je Brailo Tezalović na dvoru kneza Pavla Radenovića i vojvode Petra i Radoslava Pavlovića, djelovao kao *protovestijar*, dvorski knez, diplomat i pisar. Na taj je način ušao u krug stalnih dvorskih ljudi na dvoru Pavlovića.

Kao pisari na dvoru vojvode Radoslava Pavlovića javljaju se Čičoje Popović, Vlatko Maroš s titulom *dijak nadvorni* te Ostoja i Ivan koji u tom svojstvu djeluju učestaliije. Ostoju *dijaka* nalazimo na Radoslavovim ispravama u razdoblju od 1423. do 1433. godine i napisao je najmanje pet isprava vojvode Radoslava. Kao čovjek od povjerenja vojvode Radoslava odlazio je i u poslaničke misije u Dubrovnik, 1427. i 1432. godine. Dijak Ivan spominje se 1437. godine i ostaje na dvoru sve do smrti Radoslava Pavlovića. Preuzeo je Ostojin položaj u razdoblju između 1433. i 1437. napisavši pet isprava Pavlovića. Piše isprave i vojvodi Ivanišu, sinu Radoslava Pavlovića, do 1442. godine. Iz priloženog se vidi kako su na dvoru vojvode Radoslava pisari uglavnom bili domaći ljudi, te da je kancelarija vojvode Radoslava bila uređena poput one kraljevske.⁷⁹ Kancelarija ili pisarska služba Pavlovića imala je razmjerno

⁷⁸ A. Babić, „Diplomatska...“, n. dj., str. 63–65; P. Živković, *Bosanski...*, n. dj., str. 95–173.

⁷⁹ Čičoje Popović pisao je Radoslavovu ispravu kojom vojvoda 3. XI. 1420. godine Dubrovčanima potvrđuje Sandaljevu polovicu konavoske župe. Lj. Stojanović, n. dj., str. 567–568; M. Brković, n. dj., str. 112–114. Vlatko Maroš 24. IV. 1421. godine pisao je ispravu kojom Radoslav potvrđuje Sandaljevu prodaju polovice Konavala, kao i prestanak svađe s Dubrovčanima. Lj. Stojanović, n. dj., str. 573–577; M. Brković, n. dj., str. 114–115. Ostoju nalazimo na Radoslavovim ispravama u kojima Radoslav potvrđuje povlastice Dubrovniku kao i Sandaljevu prodaju polovice Konavala 1423. godine, prodaju svog dijela Konavala 1427. godine, primitak trinaest tisuća dukata prigodom prodaje Konavala 1427. godine, potvrđuje mir i prijateljstvo s Dubrovnikom 1432., 1433. godine. Lj. Stojanović, n. dj., str. 585–606, 612–614, 617–627, 631–632; M. Brković, n. dj., str. 121–123, 127–131, 135–136, 140–143, 147–148. Ivan piše potvrđnicu ovojvodinu primitku obnovljene i poklonjene kuće u Dubrovniku 1437. godine. Godine 1439. piše potvrđnicu o vojvodinom primanju dobiti na uloženi novac u Dubrovniku, kao i dohotka za Konavle te potvrđnicu kojom vojvoda zajedno sa ženom Teodorom i sinom Ivanišem potvrđuje primitak novca što ga je uložio za kamate. Navodi se i u ispravi 1441. godine kojom vojvoda Dubrovčanima daje trgovačke povlastice. Lj. Stojanović, n. dj., I/1: str. 634–642, I/2: 100–104; M. Brković, n. dj., str. 154, 158–162, 166–168.

mali broj angažiranih ljudi, ali su bili vični svome poslu. Bili su stalno osoblje dvora Pavlovića, a dokumenti koje su sastavljali isticali su se vanjskim i unutrašnjim odrednicama.⁸⁰

U službi Pavlovića česti su i pripadnici Crkve bosanske. Vojvoda Radoslav imao je veliko povjerenje u predstavnike Crkve bosanske pa ih je uključivao u razne službe na dvoru i povjeravao im različite misije, posebice one vezane za poslove u Dubrovniku. Povjerene zadaće izvršavali su zajedno s ostalim svjetovnim dužnosnicima u kancelariji Pavlovića. U njegovoj se službi navode krstjanin Vlatko Tumurlić, Radin, Radašin Vukšić, Radovac i drugi te starac Radosav i gost Radosav Bradijević.⁸¹ Prisutnost dostojanstvenika Crkve bosanske na Radoslavovim poveljama tražili su i sami Dubrovčani koji su ih smatrali jamstvom održivosti odluka povelja ili ugovora. Njih se općenito ne bi moglo uvrstiti u uglednike na dvoru vojvode Radoslava. Na poveljama vojvode Radoslava Pavlovića javlja se krstjanin Vlatko Tumurlić koji je svoju službu započeo na dvoru kneza Pavla Radenovića, a svoje djelovanje uspješno nastavlja na dvoru njegovih sinova, Petra i Radoslava Pavlovića. Ime Vlatka Tumurlića nalazimo na prvoj Radoslavovoj povelji izdanoj 1420. godine u Dubrovniku, kojom Radoslav Dubrovčanima potvrđuje Sandaljev dio Konavala.⁸² Njegova diplomatska aktivnost i posredovanja na dvoru vojvode Radoslava posebno su vezana za pregovore vođene oko prodaje Radoslavova dijela Konavala Durovčanima, započeti 1420. godine, u kojima je zauzeo važno mjesto. Kako su zbivanja oko tih pregovora bila dosta složena i dugotrajna, Vlatko Tumurlić i idućih godina sudjeluje u toj misiji, a tada zajedno s *protovestijarom* vojvode Radoslava, Brailom Tezalovićem.⁸³

⁸⁰ Neven Isailović, *Vladarske kancelarije u srednjovjekovnoj Bosni*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd, 2014., str. 129–130.

⁸¹ Prepiska istaknutih bosanskih velikaša sadrži vrijedne podatke o krstjanima i njihovim vezama i djelovanju u službi oblasnih gospodara. Sačuvao je pet isprava vojvode Radoslava Pavlovića u kojima se u različitim prilikama navode spomenuti krstjani. Lj. Stojanović, n. dj., str. 567–568, 585–591, 617–627, 635–641; M. Brković, n. dj., str. 112–114, 121–124, 140–146, 158–162. O njihovom djelovanju u službi Pavlovića više u: Pejo Čošković, *Crkva bosanska u 15. stoljeću*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2005., str. 121–217; Isti, „Krstjanin Vlatko Tumurlić i njegovo doba (1403. – 1423.)“, *Croatica Christiana Periodica*, 19 (1995.) 35, str. 1–54; Ćiro Truhelka, „Testament gosta Radina. Prinos patarenskom potanju“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 23 (1911.), str. 355–357; Franjo Šanjek, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.–15.)*, Barbat, Zagreb, 2009.; Isti, *Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

⁸² Lj. Stojanović, n. dj., str. 567–569; M. Brković, n. dj., str. 112–114.

⁸³ Lj. Stojanović, n. dj., str. 318–320; P. Živković, *Diplomatska...*, n. dj., str. 37–38, 106; P. Čošković, „Krstjanin Vlatko...“, n. dj., str. 43.

Zaključak

U razdoblju prve polovine 15. stoljeća jačaju oblasni gospodari koji su na određenom teritoriju imali vlast te u mnogim primjerima oponašaju svoga kralja. Tako je uređenje dvora i dvorske službe na dvoru vojvode Radoslava Pavlovića umnogome bile identične onima kralja Bosne. Ipak su postojale razlike i posebnosti koje su se očitovale u službama vojvode Radoslava Pavlovića. One su se posebice iskazivale u tome što je vojvoda Radoslav Pavlović kao najbliže suradnike najčešće angažirao „bratiju“, svoje bližike, rođake, a to su bili članovi obitelji Obradović, Vladimirić, Mihailović, Mozolić i Borovinić, dok to nije bio slučaj na kraljevskome dvoru. Upravo su oni česti jamci i svjedoci na Radoslavovim poveljama. Ipak se može primjetiti kako se broj svjedoka koji su činili „bratiju“ smanjuje tridesetih godina 15. stoljeća te se Radoslav Pavlović sve manje oslanja na njih, a više uključuje ostalo plemstvo, posebice svoje „sluge“ i podanike. Po uzoru na bosanske kraljeve vojvoda Radoslav ima identične službenike i njihove funkcije. Na dvoru vojvode Radoslava pojedini su dužnosnici prošli gotovo sva iskustva na dvoru, od carinika, *protovestijara*, diplomata, pisara, dvorskog kneza. Samo su ovi posljednji bili upisivani kao svjedoci na njegovim poveljama i ugovorima. Uočava se kako su dužnosnici vojvode Radoslava uglavnom domaći ljudi, koji su morali imati povjerenje vojvode Radoslava, kao i samih Dubrovčana, upravo zbog njihovih čestih diplomatskih odnosa, za razliku od službenika na dvoru bosanskih kraljeva koji su bili i stranci, često Dubrovčani ili ljudi iz dalmatinskih gradova. Može se primjetiti kako su važnu ulogu u službi na dvoru vojvode Radoslava, posebice u misijama vezanim za odnose s Dubrovčanima, imali i predstavnici Crkve bosanske. Iz vojvodinih povelja vidno je kako u Radoslavovoj službi djeluju svi predstavnici hijerarhije Crkve bosanske – *krstjani*, *gost*, *starac* i *djed*. Dvor vojvode Radoslava Pavlovića bio je u Borču (na to upućuju formule datuma u poveljama i pismima poslanika), za razliku od kraljevskog dvora koji je učestalo bio premještan.

COURT SERVICES AND THE INTERNAL CONCEPTION OF DUKE RADOSLAV PAVLOVIĆ'S COURT

Abstract

The work deals with the hierarchy and internal conception of Duke Radoslav Pavlović's court, as well as the titles and positions which existed at the Pavlović's court. The Bosnian nobility resembled to the great extent the royal court and hierarchy, especially in the 15th century when the local rulers had already been established. Similar to the Bosnian royals (kings), the local rulers also ordered their hierarchy, court and office, published the privileges and the bulls, made the treaties and contracts, waged wars, negotiated both internally and with the neighboring countries. As the Duke Radoslav Pavlović himself had also copied the conception of the court and its functions which existed at the Bosnian kings, the same could also be found at his court, but the differences still existed. Thus, at the duke Radoslav Pavlović's court also existed the functions of the court: Prince, Protovestijar, Komornik, Scriptwriter, Prince and the Duke, which would be discussed in the work. His counsellors at the court were in most cases his relatives, bratija (fraternity), and they would be the members of the family Obradović, Vladimirić, Mihailović, Mozolić and Borovnić. As one of the most significant prominent persons and officials at the Radoslav Pavlović's court, there is Brailo Terzalović standing out. He also undertook all the functions at his court, from the customs official, protovestijar to the court prince.

Key words: court, fraternity, court prince, protovestijar, komornik, scriptwriter, prince